

УДК 316.344.42:321.02

СИМВОЛЬНА, ВІЙСЬКОВА ТА БІЗНЕС-ЕЛІТА В СТРУКТУРІ ЕЛІТНОГО ПОЛІТИЧНОГО ІНСТИТУТУ

Лілія Хорішко

*Запорізький національний університет,
факультет соціології та управління, кафедра політології
вул. Жуковського, 66, 69600, м. Запоріжжя, Україна*

У статті проаналізовано місце символічної, військової та бізнес-еліти в структурі елітного інституту. Визначено, що їхній ресурсний потенціал оптимізує функціонування елітного інституту, створює додаткові можливості реагування на внутрішні та зовнішні виклики.

Ключові слова: бізнес-еліта, військова еліта, елітний інститут, політична система, символічна еліта.

Динаміка функціонування політичних систем в умовах сучасної політичної дійсності зумовлюється потребою вчасного реагування на виклики глобального середовища. Ініціювання національних модернізаційних проєктів, спрямованих на адаптацію до нових викликів, підвищення стандартів суспільної життєдіяльності, сприяє посиленню конкурентоспроможності політичної системи, її сталому розвитку. У цьому контексті особливого значення набувають процеси інституціоналізації політичної еліти, що забезпечують формування цілісної структури владного інституту, конкретизують процедуру діяльності та політичні технології, спрямовані на оптимізацію мети діяльності.

Високий рівень інституціоналізації еліти в політичній системі сприяє не тільки розкриттю її функціонального та ресурсного потенціалу в процесах політичної модернізації, але й посиленню двосторонньої взаємодії із громадянським суспільством. Все це формує передумови ефективної реалізації запланованих стратегій суспільно-політичного розвитку. Отже, актуалізується потреба формування дієвої структури елітного політичного інституту, необхідної для виконання функцій та забезпечення поступального розвитку політичної системи. Одним з елементів цієї структури є статусно-рольова сітка, що формує відповідну ієрархію владних відносин, забезпечує структурну організованість і цілісність елітного інституту. Вона закріплює статус, розподіл функцій та ресурсів впливу на конкретному рівні владної ієрархії. У цьому контексті відбувається формування професійної спеціалізації еліти, що розширює можливості та ресурси впливу елітного інституту на процеси функціонування політичної системи, зокрема, на розроблення стратегічних напрямів розвитку. Це актуалізує потребу дослідження впливу певного типу еліти на функціонування елітного інституту в контексті забезпечення його внутрішньоелітної консолідації та виконання функцій.

Загалом, дослідження процесів інституціоналізації в політичній сфері досить ґрунтовно представлені в наукових доробках А. Колодій, Дж. Марча, Й. Олсена, С. Патрушева, Б. Пітерса, С. Хантінгтона та інших. Інституціональні аспекти вивчення політичної еліти висвітлені в працях С. Келлер, О. Криштановської, Б. Кухти, Н. Теплоухової, Д. Хіглі й інших.

Метою наукової розвідки є вивчення ролі символічної, військової та бізнес-еліти в структурі елітного інституту.

Елітний політичний інститут є стійкою, нормативно-структурною впорядкованістю процедур і практик взаємодії, спрямованою на завоювання владних повноважень, здійснен-

ня політичного управління на основі наявних ресурсів. До основних його ознак відносять: суспільну потребу в професійному виконанні управлінських функцій, формалізацію відносин суспільним договором, об'єктивізацію, здатність до самостабілізації, наявність відповідних структури та функцій. Динамічність процесів інституціоналізації зумовлюється впливом культури, особливостями владної ієрархії та формування інституціонального середовища. Функції елітного інституту пов'язані з визначенням напрямів розвитку та модернізації політичної системи, що зумовлюються задоволенням потреб суспільства. Структурними компонентами є статусно-рольова сітка, ресурси, ціннісно-нормативна система та санкції.

У межах статусно-рольової сітки елітного інституту відбувається взаємодія елітних груп різних сфер діяльності (політичної, економічної, військової, символічної тощо), які наділені відповідними ресурсами доступу до процесів державного управління. У цьому контексті Ч. Мілс акцентував увагу на необхідності комплексного дослідження еліти крізь призму сфери діяльності та сукупності позицій, за допомогою яких вона отримує «<...> можливості привілейованого становища щодо більшості суспільства, ухвалює рішення, що мають великі наслідки. <...> Еліті в соціальній системі належать стратегічні командні пункти, в яких зосереджені дієві засоби, що забезпечують владу, багатство, визнання, якими вона користується» [1, с. 3].

Доцільно зупинитися на окремих типах еліт, які через володіння відповідними ресурсами, можливість ухвалення стратегічних рішень можуть за певних політичних ситуацій відігравати провідну роль у структурі елітного інституту. На думку У. Сарцинеллі, в умовах сучасної політичної дійсності, засоби масової інформації (далі – ЗМІ) перетворюються на провідний інструмент управління, активізують діяльність символічної еліти. Це проявляється в конструюванні символічного образу реальності, що здійснюється завдяки поєднанню знакових символів, емблем та емоційно забарвлених риторичних прийомів. ЗМІ символізують, віртуалізують і міфологізують політичну комунікацію, що впливає на характер діяльності владних суб'єктів та її сприйняття більшістю громадян. Хоча пропоновані владними суб'єктами символи можуть мати двояке трактування. З одного боку, вони пояснюють досить складні політичні явища та процеси, роблять політику більш доступною для громадян, а з іншого – провокують пасивне ставлення до неї, зумовлене вже заданими алгоритмами дій, які не потребують особистого пошуку чи активності.

За таких умов в елітному середовищі формується символічна еліта, яка досить тісно взаємодіє з панівною, забезпечує виробництво символічної політики, спрямованої на легітимацію елітного інституту й отримання підтримки широких верств населення. Основна мета символічної політики полягає у візуалізації та поясненні переваг владних суб'єктів, а також мотивуванні масової громадської підтримки [2]. До цього типу можна віднести представників інтелектуальної (суб'єктів, здатних генерувати нові знання, цінності) та інформаційної (суб'єктів, які володіють ЗМІ чи відіграють провідні ролі в цих структурах) еліти. Серед основних функцій виділяють: генерування нових ідей і цінностей, необхідних для внутрішньоелітної та суспільної консолідації, вплив на масову свідомість через політичні міфи, авторитет, пропаганду, різноманітні PR-практики, а також формування інформаційно-комунікативного простору політичної системи.

Панівна еліта використовує ресурсний потенціал символічної з метою легітимації свого статусу, посилення впливу на громадянське суспільство та нав'язування йому обраних проектів політичного розвитку. Хоча, на думку К. Ньютона, є можливості використання елітним інститутом медіа для задоволення власних потреб у відповідному інформаційно-комунікативному просторі, підвищення рівня легітимності чи протидії конкурентам.

До них можна віднести: 1) вплив на формування та зміну динаміки громадської думки за допомогою фреймів, мейнстрімного сприйняття актуальних проблем, нав'язування образу ворога тощо; 2) переорієнтацію політичного дискурсу (з пошуку консенсусних форм двосторонньої взаємодії, направленої на здійснення раціонального вибору) на стимулювання байдужості, дистанціювання від актуальних проблем; 3) вплив на динаміку політичного процесу через нав'язування якогось вибору, протиставлення образів «успішного / неуспішного політика», формуванню ефекту некерованості та потреби захисту [3].

Можна погодитися з думкою О. Соловійова, що посилення процесів глобальної інформатизації та розширення практики використання ресурсів ЗМІ в політичному просторі спричиняє зростання конформізму груп громадськості, що знижує їхню цікавість до сфери публічної політики. Така ситуація негативно позначається на формуванні дієвої двосторонньої комунікації між суспільством і владою, що є основою діалогу щодо розроблення та вибору оптимальних стратегій державно-суспільного розвитку. Втрата цікавості суспільства до сфери публічної політики розширює можливості панівної еліти у використанні ресурсів для задоволення власних потреб. Особливо актуальна ця проблема для держав, що перебувають у процесі модернізації, оскільки відбувається формування нових політичних інститутів, а також конституювання правил і норм взаємодії. Протидія окресленим негативним впливам ЗМІ можлива за умови високого рівня політичної відповідальності елітного інституту, використання традиційних форм діалогу, наявності громадського контролю [4].

В умовах сучасної політичної дійсності можна говорити про зростання ролі силових ресурсів у процесах завоювання й утримання владних повноважень, проведення кардинальних модернізаційних перетворень, а також гарантування національної безпеки держави. Особливе місце в структурі елітного політичного інституту належить військовій еліті. На думку К. Клаузевіца, військово-силові дії завжди взаємопов'язані з політикою, яка визначає їхні мету та мотиви, а також координує перебіг. Суб'єктами таких дій є народ, армія, владна еліта. Пристрасті, емоції, що актуалізуються під час військово-силових дій, наявні в суспільній свідомості завжди, але їх вміле використання згідно з визначеними елітою політичними цілями залежить від компетентності військових та особливостей армійської структури. Загалом, політична еліта повинна володіти знаннями про можливі засоби досягнення конкретного військово-політичного результату, механізми розроблення й ухвалення військово-стратегічних рішень, а також чітко формувати політичні цілі застосування військової сили. Військова еліта має оцінювати відповідність наявних ресурсів і засобів поставленим цілям. Ефективність взаємодії військової та політичної еліти зумовлюється чітким виконанням зобов'язань, взаємною відповідальністю за виконання конкретних дій [5].

Отже, військова еліта являє собою сукупність військових управлінців, які мають необхідні професійні якості та ресурси впливу у сфері національної безпеки. Сучасна військова еліта – доволі замкнута група, що характеризується наявністю відповідних цінностей, норм, стандартів поведінки, водночас має власну ієрархічну систему взаємодії та підпорядкування. Серед основних функцій впливу на функціонування політичної системи можна виокремити такі: вираження інтересів груп громадськості в конкретних військово-політичних рішеннях, вплив на формування основних засад внутрішньої та зовнішньої безпеки, закріплення в масовій свідомості визначених цінностей і норм поведінки (наприклад, патріотизм, стійкість духу в складних ситуаціях, мобілізованість заради досягнення мети тощо).

Гармонійні військово-цивільні відносини мають забезпечуватися підпорядкованістю військової еліти панівній, що проявляється через законодавчо закріплену систему призначення на військові посади та присвоєння звань. Роль військової еліти у владній

структурі визначається ефективною взаємодією із представниками інших елітних груп для забезпечення незалежності та стабільності функціонування політичної системи. Водночас панівна еліта розраховує на підтримку силових структур у кризових ситуаціях, а військова – прагне закріпити окремі привілеї чи отримати доступ до інших ресурсів.

Особливості розвитку політичної системи формують відповідний тип взаємодії військової еліти з політичною, що визначає рівень її впливу в структурі політичного інституту. Так, у державах із високим рівнем політичної нестабільності (Ірак, Афганістан) саме військові здійснюють координування економічного розвитку регіонів, виконують деякі функції представників місцевого самоврядування. У Росії сформувалася система влади, за якої більшість її представників належать до «силового блоку». Отже, у реалізації внутрішньої та зовнішньої політики домінують авторитарно-силові методи. Такий тип взаємодії владної та військової еліти, а також відповідні особливості культурно-історичного розвитку, створюють передумови для агресивної та провокаційної політики цієї держави щодо інших. Це здійснюється в контексті відстоювання інтересів «російськомовних громадян» і реалізації концепції «великої держави». Прикладом цього можуть бути військові дії в Україні 2014–2018 рр., постійні провокації країн Балтійського регіону, а також участь у військовій операції в Сирії.

У Туреччині саме військова еліта, ще із часів Ататюрка, виконує функції гарантування світськості держави, стримує напругу протистояння політичних сил ісламістського та секулярного спрямування. Водночас події липня 2016 р. змусили політичну еліту в особі президента Т. Ердогана заговорити про внесення змін до конституції з метою зменшення впливу військових на ухвалення державно-стратегічних рішень [6].

Бізнес-еліта являє собою сукупність великих підприємців, які беруть активну участь у політичному процесі, мають доступ (формальний чи неформальний) до ухвалення стратегічних державних рішень, володіють значними фінансовими ресурсами. Ступінь впливу бізнес-еліти на політику визначається рівнем стабільності функціонування політичної системи. Високий рівень легітимності політичної еліти, успішність модернізаційних перетворень – все це сприяє визначенню чітких векторів суспільно-політичного розвитку держави, формує дієву систему державного управління. За таких умов рівень прямого втручання бізнес-еліти в політику знижується. В іншому разі, за умови відсутності ефективного системи державного управління чи появи ситуацій невизначеності, знижується рівень легітимності політичної еліти та створюються можливості для збільшення впливу бізнес-еліти на політичний процес.

Хоча в сучасних умовах суспільно-політичного розвитку є тенденція досить тісної взаємодії політичної та бізнес-еліти. Це пояснюється тим, що підтримка останньої дозволяє політичній еліті мати доступ до значних фінансових ресурсів, необхідних для фінансування політичних кампаній і різноманітних проектів, а також до системи ЗМІ. Бізнес-еліта отримує просто необмежені можливості для лобювання власних інтересів на всіх рівнях статусно-рольової сітки елітного інституту. Рівень інтенсивності взаємодії зумовлюється конкретними умовами функціонування політичної системи, ступенем її відкритості [7, с. 292–294].

Варто зазначити, що в розвинених політичних системах бізнес-еліта орієнтована на реалізацію моделі корпоративного громадянства. До її основних принципів відносять: соціальне інвестування й отримання привілеїв у вигляді податкових пільг, репутації, підвищення ціннісної вартості бренда; виявлення актуальних суспільних проблем і сприяння їх вирішенню; активне залучення громадян до співпраці та захист їхніх інтересів. Модель корпоративного громадянства передбачає соціально орієнтовану діяльність, активну залу-

ченість до внутрішньоелітної взаємодії в структурі елітного політичного інституту, а також співпрацю з іншими соціально-політичними інститутами з метою спільного вироблення стратегій розвитку та модернізації політичної системи.

Варто констатувати, що в Україні розвитку моделі корпоративного громадянства заважають такі чинники: державний патерналізм, орієнтованість бізнес-структур на задоволення власних потреб та перерозподіл ресурсів, непрозорість процесів приватизації, низький рівень довіри між владою, бізнесом і суспільством, соціальна інертність. Відсутність партнерської взаємодії між згаданими суб'єктами призводить до перекладання відповідальності за вирішення проблем на державу, яка в сучасних умовах глобального розвитку не повною мірою здатна швидко реагувати на виклики зовнішнього та внутрішнього середовища. Для цього їй необхідний економічний потенціал та інноваційність бізнес-структур, нові правила та принципи взаємодії, що сприяють адаптації до нових умов і виробленню ефективних проектів рішень. Однак високий рівень зрощення економічного та політичного капіталів, орієнтованість на задоволення власних інтересів у межах функціонування елітного інституту – все це унеможливує ефективну співпрацю заради досягнення суспільного блага, дистанційне суспільство від активної участі в суспільно-політичному процесі [8].

Сучасні процеси глобалізації й інформатизації потребують нових підходів до організації виробництва товарів і послуг, покликаних не тільки задовольняти потреби громадськості, але й сприяти зміні ціннісних орієнтацій, засвоєнню нових знань чи вмій, формуванню культури споживання. Отже, актуалізується потреба соціально відповідального корпоративного управління, спрямованого на формування партнерської взаємодії бізнесу, влади та суспільства, що передбачає вироблення спільного бачення перспектив державно-політичного розвитку, спрямованих на досягнення суспільного блага. Цьому сприятиме залученість ресурсного потенціалу згаданих суб'єктів, зростання рівня спільної відповідальності за результати діяльності, орієнтованість на інновації у вирішенні суспільних проблем. Високий рівень демократичності політичної системи створює умови для формування міжсекторного соціального партнерства, за якого бізнес-еліта, політична еліта та громадянське суспільство узгоджують правила взаємодії, способи діяльності, спрямовані на реалізацію стратегічних проектів модернізації політичної системи [9]. Результативність спільної діяльності вимірюється рівнем задоволеності потреб суспільства, зростанням легітимності політичної еліти та вартості брендів бізнес-структур, що в сукупності впливає на підвищення стандартів життя та мотивує до подальшої активної співпраці.

Отже, статусно-рольова сітка є одним зі структурних елементів елітного політичного інституту. Вона закріплює історично сформовану ієрархію владних позицій та ролей, визначає водночас об'єм відповідного ресурсного потенціалу. У сучасних умовах глобального розвитку особливого значення набуває здатність елітного інституту під час інституціоналізації набувати нових якостей та процедур здійснення ефективної політичної діяльності, орієнтованої на структурно-змістовне перетворення політичної системи. Відбувається виокремлення деяких типів еліти, які через набуті компетенції у відповідній сфері діяльності впливають на функціонування елітного інституту та визначення стратегій розвитку держави. У цьому контексті доцільно говорити про символічну, військову та бізнес-еліту.

Ресурсний потенціал символічної еліти дозволяє елітному інституту активно включатися у формування інформаційно-комунікативного простору політичної системи. Відбувається формування цілісного образу сприйняття суб'єкта політичної діяльності й ініційованих ним проектів суспільно-політичного розвитку. Продукування нових цінностей та символів, роз'яснення їх значення для громадськості через різноманітні форми двосторонньої комунікативної взаємодії – все це сприяє підвищенню рівня політичної відпові-

дальності та легітимності елітного інституту, формує додаткові можливості використання суспільного потенціалу в процесах модернізації політичної системи.

Сучасні умови розвитку зумовлюють потребу елітного інституту в ресурсному потенціалі військової еліти. Саме він дозволяє визначати та корегувати основні засади національної безпеки й оборони, а також конкретизувати механізми протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам стабільності політичної системи. Професійна компетентність військової еліти, спрямованість на конструктивну взаємодію в структурі елітного інституту, проявляються в залученні до вироблення державної військової політики; орієнтації на консенсусні форми її впровадження та роз'яснення їх змісту громадськості; продукуванні таких суспільно значущих цінностей, як патріотизм, сила духу, відповідальність; у формуванні таких рис політичного лідерства, як рішучість, цілеспрямованість, дотримання чіткої процедури діяльності, координація стратегічних і тактичних дій.

Ресурсний потенціал бізнес-еліти не тільки забезпечує елітному інституту доступ до фінансових ресурсів, але й відкриває можливості для активізації соціально орієнтованої діяльності, спираючись на успішний досвід корпорацій. Створюються передумови закріплення нових цінностей та принципів взаємодії у сфері політичного управління, що проявляється в активізації соціальних ініціатив, спрямованих на задоволення потреб громадськості; у створенні можливостей для отримання додаткових знань, умінь і навичок під час двосторонньої взаємодії; у формуванні корпоративної відповідальності, а також культури діалогу та співпраці заради досягнення мети.

Отже, ефективність функціонування елітного інституту значною мірою залежить від цілісності статусно-рольової сітки. Вона визначає ієрархічну структуру інституту, конкретизує принципи та правила взаємодії, що зумовлюється відповідними сферами професійної діяльності. В умовах сучасної політичної дійсності вагому роль у структурі елітного інституту відіграють символічна, військова та бізнес-еліта. Їхній ресурсний потенціал дозволяє елітному інституту більш ефективно реагувати на внутрішні та зовнішні виклики. Подальші наукові розвідки будуть спрямовані на конкретизацію технологічного інструментарію діяльності цих еліт, що може успішно використовуватися в політичній сфері та сприяти оптимізації діяльності елітного інституту загалом.

Список використаної літератури

1. Миллс Ч. Властвующая элита. Москва: Директ медиа Паблицинг, 2007. 844 с.
2. Поцелуев С. Символическая политика: к истории концепта. Символическая политика: конструирование представлений о прошлом как властный ресурс. Москва: ИНИОН РАН, 2012. Вып. 1. С. 17–53.
3. Newton K. May the Weak Force be With You: the Power of the Mass Media in Modern Politics. *European Journal of Political Research*. 2006. Vol. 45. P. 209–234.
4. Соловьёв А. Политическая коммуникация: к проблеме теоретической идентификации. *Полис. Политические исследования*. 2002. № 3. С. 5–18.
5. Історія політичної думки: підручник / за заг. ред. Н. Хоми. Львів: Новий світ-2000, 2016. 1000 с.
6. Цюрупа М. Військова еліта України: її місце і роль у структурі правлячого класу. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2010. Вип. 1. С. 82–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2010_1_9 (дата звернення: 14.04.2018).
7. Крыштановская О. Анатомия российской элиты. Москва, 2005. 384 с.
8. Хома Н. Корпоративне громадянство як форма взаємодії держави, бізнесу та суспільства. Панорама політологічних студій. Науковий вісник Рівненського державного уні-

верситету. 2013. Вип. 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pps_2013_11_18 (дата звернення: 12.05.2018).

9. Якимец В. Межсекторное социальное партнёрство в России: определение, механизмы, лучшие практики. URL: <http://www.kdobru.ru/materials/Межсекторное%20социальное%20партнерство%20в%20России%20определение,%20механизмы,%20лучшие%20практики%20Якимец.В.Н.pdf> (дата звернення: 07.05.2018).

SYMBOLIC, MILITARY AND BUSINESS ELITE IN THE STRUCTURE OF AN ELITE POLITICAL INSTITUTE

Liliia Khorishko

*Zaporizhzhya National University,
Faculty of Social Sciences and Administration, Department of Political Sciences
Zhukovsky str., 66, 69600, Zaporizhzhya, Ukraine*

The article analyzes the place of the symbolic, military and business elite in the structure of the elite institute. It was determined that their resource potential optimizes the functioning of the elite institution, creating additional opportunities for responding to internal and external challenges.

Key words: business elite, military elite, political system, political institute, symbolic elite.